

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาศิลปะการวิเคราะห์ศิลปะประดิษฐ์จากงานศิลปะไทยในเกาะรัตนโกสินทร์ สามารถสรุปผล อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ ได้ดังนี้

ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์รูปแบบและการจัดวางงานศิลปะประดิษฐ์ประเภทงานดอกไม้สดและงานใบตองในงานศิลปะไทยจากวัดในเกาะรัตนโกสินทร์
2. เพื่อจัดทำแผนผังและตำแหน่งการจัดวางงานศิลปะประดิษฐ์ประเภทงานดอกไม้สดและงานใบตองในงานศิลปะไทยจากวัดในเกาะรัตนโกสินทร์

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรและพื้นที่ที่ใช้ในการวิจัย คือ วัดหลวงในเกาะรัตนโกสินทร์ จำนวน 14 วัด ได้แก่ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม, วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร, วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร, วัดบูรณศิริมตยาราม, วัดบวรสถานสุทธาวาส, วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร, วัดบวรนิเวศวิหารราชวรวิหาร, วัดมหรณพารามวรวิหาร, วัดสุทัศน์เทพวรารามราชวรมหาวิหาร, วัดเทพธิดารามวรวิหาร, วัดราชนันทารามวรวิหาร, วัดราชบพิธสถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร, วัดราชบูรณะราชวรวิหาร และวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร

(ข้อมูลอ้างอิงจาก:แผนที่ชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์ สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร และสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม)

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการดำเนินการวิจัย “การศึกษาศิลปะการวิเคราะห์ศิลปะประดิษฐ์จากงานศิลปะไทยในเกาะรัตนโกสินทร์” ผู้วิจัยใช้เครื่องมือ ดังนี้

1. กล้องถ่ายภาพสำหรับบันทึกภาพเพื่อรวบรวมข้อมูล
2. แบบบันทึกข้อมูลของศิลปะประดิษฐ์จากงานศิลปะไทย โดยการศึกษาวิเคราะห์ใน

ประเด็นของรูปแบบศิลปะประดิษฐ์ ได้แก่

2.1 งานดอกไม้สดหรือเครื่องสดและงานใบตองหรือเครื่องสังเวย

- 1) งานดอกไม้สดหรือเครื่องสด ได้แก่ มาลัย เครื่องแขวน พานดอกไม้ พนมหมาก กระทง เฟือง อุบะ ตาข่าย และดอกทัดหู
- 2) งานใบตองหรือเครื่องสังเวย ได้แก่ บายศรี บัตรพลี

2.2 รูปแบบศิลปะไทย ได้แก่ งานจิตรกรรมไทย และงานประติมากรรมไทย

2.3 การจัดวาง ได้แก่ สถาปัตยกรรม และจิตรกรรมฝาผนัง

3. แผนที่วัดในการเดินทางสำรวจ

4. แผนผังภายในวัดเพื่อบันทึกตำแหน่งที่พบในด้านรูปแบบและการจัดวางงานศิลปะประดิษฐ์ที่พบในงานศิลปะไทย

วิธีดำเนินการวิจัย

1 ระยะเวลาทำการวิจัย 1 ปี

1.1 ศึกษาข้อมูลประวัติและความเป็นมาของวัดในเกาะรัตนโกสินทร์

1.2 ศึกษารูปแบบงานศิลปะประดิษฐ์ประเภทงานดอกไม้สดและงานใบตอง

2 สำรวจแผนที่ตั้งของวัดในเกาะรัตนโกสินทร์ จำนวน 14 วัด

3. จัดทำเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า

3.1 แบบบันทึกข้อมูล

3.2 แผนที่วัดในการเดินทางสำรวจ

3.3 แผนผังภายในวัดเพื่อบันทึกตำแหน่งที่พบในการจัดวาง และประเภทของงานศิลปะประดิษฐ์ที่ใช้ในการตกแต่งวัด

4. ดำเนินการสำรวจข้อมูลด้วยการถ่ายภาพ การบันทึกข้อมูลในแบบบันทึก และแบบบันทึก แผนผัง และตำแหน่งการจัดวางงานศิลปะประดิษฐ์ประเภทงานดอกไม้สดและงานใบตองภายในวัด

5. วิเคราะห์ข้อมูล สรุปและอภิปรายผลจากภาพถ่าย การบันทึกข้อมูลในแบบบันทึก และแบบบันทึกในแผนผัง และตำแหน่งการจัดวางงานศิลปะประดิษฐ์ประเภทงานดอกไม้สดและงานใบตองภายในวัด ในด้านรูปแบบ และการจัดวาง

6. จัดทำแผนผัง และตำแหน่งการจัดวางการจัดวางงานศิลปะประดิษฐ์ประเภทงานดอกไม้สดและงานใบตองในงานศิลปะไทยจากวัดในเกาะรัตนโกสินทร์

7. รายงานฉบับสมบูรณ์ และเผยแพร่ผลงานวิจัย

8. สถานที่ทำการทดลอง/เก็บข้อมูลวัดหลวงในเกาะรัตนโกสินทร์ จำนวน 14 วัด

สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาการศึกษาผลการวิเคราะห์ศิลปะประดิษฐ์จากงานศิลปะไทยในเกาะรัตนโกสินทร์
ทั้งหมดจำนวน 14 วัด สามารถสรุปงานดอกไม้สดและงานใบตองได้ดังนี้

1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์รูปแบบและการจัดวางงานศิลปะประดิษฐ์ประเภทงานดอกไม้สดและงานใบตองในงานศิลปะไทยจากวัดในเกาะรัตนโกสินทร์ สามารถสรุปได้ดังนี้

ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบและการจัดวางงานศิลปะประดิษฐ์ประเภทงานดอกไม้สดและงานใบตองในงานศิลปะไทยจากวัดในเกาะรัตนโกสินทร์ จำนวน 14 วัดนั้น วัดหลวงที่พบงานงานดอกไม้สดและงานใบตองในงานศิลปะไทย มีจำนวน 12 วัด ได้แก่ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม, วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร, วัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร, วัดบวรสถานสุทธาวาส, วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร, วัดบวรนิเวศวิหารราชวรวิหาร, วัดมหรณพารามวรวิหาร, วัดสุทัศน์เทพวรารามราชวรมหาวิหาร, วัดเทพธิดารามวรวิหาร, วัดราชนันทารามวรวิหาร, วัดราชบพิธสถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร และวัดราชบูรณะราชวรวิหาร วัดหลวงที่ไม่พบงานดังกล่าว ได้แก่ วัดบูรณศิริมัตถยารามและวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร สามารถสรุปรูปแบบและการจัดวางงานศิลปะประดิษฐ์ที่พบในงานศิลปะไทยจากวัดหลวงในเกาะรัตนโกสินทร์ได้ดังนี้

1.1 วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

รูปแบบและการจัดวางงานดอกไม้สดและงานใบตองที่พบในงานศิลปะไทย จากวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พบว่าส่วนใหญ่เป็นภาพพระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุ มีการประดับตกแต่งด้วยเฟืองอุบะในภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องรามเกียรติ์รอบพระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และการประดับตกแต่งด้วยเฟืองอุบะด้วยลงรักปิดทอง และที่ประดับกระเบื้องเคลือบสีสถาปัตยกรรมภายในวัด สอดคล้องกับบทความที่อธิบายแนวคิดเรื่องพื้นที่และสัญลักษณ์ที่มีการอธิบายเรื่องราวที่ปรากฏ ดังบทความเรื่อง “ภาพจิตรกรรมรามเกียรติ์ในวัดพระแก้ว เขียนเพื่ออะไรกันแน่” ของท่าพระจันทร์สหวิทยาการปริทัศน์ รวมบทความและข้อเขียนของนักศึกษาโครงการปริญญาเอกสหวิทยาการ วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อวันจันทร์ที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2554 เป็นการอธิบายถึงการ ใช้พื้นที่ทางจิตรกรรมไทยในการบันทึกพระราชพิธีในราชสำนัก ว่าอันที่จริงแล้ว คนเขียนในรุ่นก่อนนั้น คำพยายามจะสร้างการบันทึกภาพ กิจกรรมต่าง ๆ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ของราชสำนัก ในยามที่ไม่ มีกล้องถ่ายภาพ งานจิตรกรรมนั้นจะเป็นบันทึกทางประวัติศาสตร์อย่างหนึ่ง มันจำลองกรุงรัตนโกสินทร์ลงมาในผนังนั่นเอง

นอกจากนี้ยังพบพจนมหากเป็นพจนมหากบนพนักกำแพงฐานไพที โดยรอบปราสาทพระเทพ
 บิตร สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ลักษณะของ“พจน”ในความหมายของไทยหมายถึง ลักษณะของสิ่งที่
 เป็นพุ่มยอดแหลมอย่างดอกบัวตูม ดังนั้นพจนในที่นี้จึงหมายถึงพุ่มมากกว่าจะหมายถึงภูเขา แต่ทั้งนี้
 ทั้งนั้นภูเขาและพุ่มก็มีลักษณะที่มียอดแหลมเช่นเดียวกันเมื่อพจนหมายถึงพุ่ม และนำไปรวมเข้ากับคำ
 ว่า “พจนม”พจนมมากจึงหมายถึง พุ่มที่ประดับด้วยพุ่มที่ใช้กินกับพล มีหลักฐานที่กล่าวถึงลักษณะ

ของพนมหมากไว้ต่าง ๆ กัน เช่น ในหนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือน พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่า “เป็นพานแว่นฟ้า ปั้นด้วยดินสองชั้นทาสีเขียวน้ำกาวย ที่ปากพานมีกระดาดเจิมเหมือนใบตอง แล้วมีกรวยกระดาดทาสีขาว ๆ ตั้งที่ตรงกลาง รอบล่างมีดินปั้นก้อนกลม ๆ รูปร่างเหมือนประทัดกลม ต่างว่าหมากทาสีเขียวหรือสีขาวก็ได้ แล้วมีน้ำยาสีอื่นขีดเป็นสาแหรกห้าสาแหรกเห็นจะต่างว่ารอยผ่าเป็นคำคำ มีทองอังกฤษติดที่ใจสาแหรก ตอนนั้นขึ้นไปมีรูปภาพสีผึ้งเห็นหงส์ เป็นเทพนมหรือเป็นใบไม้ติดไม้เสียบกับกรวยเป็นชั้นๆ เรียงขึ้นไปจนถึงยอด พุ่มเป็นทองอังกฤษ ตัวสีผึ้งที่ติดนั้นห่างๆ โปร่งแลเห็นกรวยที่เป็นแกนข้างใน” ในหนังสือประเพณีเทศน์มหาชาติ เข้าใจว่าคงจะเป็นพระนิพนธ์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ กล่าวว่า “หมากพนมนั้นประดับด้วยหมากพลู เป็นรูปทรงฝ่าชีตั้งอยู่บนพานแว่นฟ้าสองชั้นอันมีใบตองเจิมรอบ ประดับด้วยผักทอง มะละกอ เครื่องสดแกะบ้าง ทองอังกฤษ กระเจิมบ้าง มีดอกไม้สดปนด้วย” และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง พนมหมากบนพนักกำแพงฐานไฟที่วัดพระศรีรัตนศาสดารามนี้เป็นตัวอย่างของพนมหมากที่หาดูได้ง่าย โดยทำเป็นรูปกรวยใบตองตั้งบนพานแว่นฟ้าสองชั้น รูปกรวยใบตองแต่งเป็นริ้วตามแนวโค้งทาสีเขียว ประดับกระเบื้องเคลือบเป็นวงรี 3 วง เหมือนมาลัยเกี่ยววัดกรวยใบตอง กรวยวางคว่ำบนกลีบบัวประดับกระเบื้องเหมือนการเย็บแบบ ส่วนยอดกรวยแต่งประดับกระเบื้องเป็นบัวกลุ่มเรียวเล็กขึ้นไป แสดงถึงสัญลักษณ์ที่นิยมในเครื่องบูชาเทศมหาชาติ

1.2 วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร

รูปแบบและการจัดวางงานดอกไม้สดและงานใบตองที่พบในงานศิลปะไทย จากวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร พบว่างานประดับกระเบื้องเคลือบสีทั้งเจดีย์ และสถาปัตยกรรมด้วยมาลัยลูกโซ่ เครื่องแขวน และงานประดับตกแต่งประเภทเฟื้องอุบะ ในงานจิตรกรรมฝาผนังพบพานพุ่มที่เป็นเครื่องบูชาในพระพุทธศาสนา มีการจัดวางคล้ายกับการจัดโต๊ะหมู่บูชาในปัจจุบัน ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของสังคมในสมัยรัชกาลที่ 1-5 มีการจัดวางพานพุ่มบนแท่นที่มีลักษณะเตี้ย ๆ เพื่อเหมาะสมกับการกราบไหว้ เพราะสมัยนั้นยังมีขนบธรรมเนียมประเพณีการเฝ้าฯ นั่งหมอบกราบ ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้ประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษก จึงประกาศให้เลิกประเพณีคลานหมอบเฝ้า ให้ยืน และจัดเก้าอี้ไว้สำหรับนั่ง เครื่องนมัสการที่สร้างขึ้นจึงต้องจัดโต๊ะรองตั้งให้สูงขึ้น และมีแท่นสำหรับทรงกราบ แทนประเพณีที่เคยทรงกราบกับพื้น

1.3 วัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร

รูปแบบและการจัดวางงานดอกไม้สดและงานใบตองที่พบในงานศิลปะไทย จากวัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร พบเพียงงานจิตรกรรมฝาผนัง ได้แก่ การประดับโคมหวดและโคมหม้อด้วยพวงอุบะไทย กระถาง และบายศรี เป็นการสะท้อนกระแสวัฒนธรรมตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 4-5 จากภาพที่มีการผสมผสานความคิดและรูปแบบอันเกิดจากการปรับตัวของสังคมไทยในระยะนั้น เช่นการวาดจำลองพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทและพระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์ วัดพระศรีรัตนศาสดารามในพระราชพิธีวิสาขบูชา (พระราชพิธีเดือนหก) เป็นการประกอบพิธีเวียนเทียนรอบพระ

อุโบสถวัดวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นงานจิตรกรรมฝาผนังในช่องภาพที่ 7 มีการประดับตกแต่งโคมหวดและโคมหม้อด้วยพวงอุบะไทยประดับภายในมุขหน้าจำลอง

1.4 วัดบวรสถานสุทธาวาส

รูปแบบและการจัดวางงานดอกไม้สดและงานใบตองที่พบในงานศิลปะไทย จากวัดบวรสถานสุทธาวาส พบว่าภาพจิตรกรรมภายในพระอุโบสถวาดขึ้นในช่วงรัชกาลที่ 4 ซึ่งเป็นจิตรกรรมเรื่องตำนานพระพุทธสิหิงค์ ประวัตินี้พระพุทธรูปเจ้า 28 พระองค์ ซึ่งเป็นฝีมือช่างผสมกัน ระหว่างฝีมือช่างในสมัยรัชกาลที่ 3 และรัชกาลที่ 4 โดยฝีมือของจิตรกรหลายท่าน งานดอกไม้สดและงานใบตองที่พบส่วนใหญ่คือ พานดอกไม้ประเภทพานพุ่มที่ใช้สักการบูชาเช่นเดียวกับวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร

1.5 วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร

รูปแบบและการจัดวางงานดอกไม้สดและงานใบตองที่พบในงานศิลปะไทย จากวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร ภายในมีจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถเป็นภาพพุทธประวัติ จำนวน 35 ภาพ ภาพจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถทั้งหมดนี้ พระเดชพระคุณท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระมหาธีรราชจารย์ (นิยม ฐานิสสรมหาเถร ป.9) อธิบดีสงฆ์วัดชนะสงคราม ให้ช่างเขียนภาพพระพุทธประวัติจำนวน 35 ภาพลงบนฝาผนังพระอุโบสถ ภาพพระเวสสันดรชาดกจำนวน 14 ภาพลงบนหน้าต่าง เพื่อให้ประชาชนที่เข้าเยี่ยมชมและกราบนมัสการหลวงพ่อบูภายในพระอุโบสถได้ศึกษาพุทธประวัติ และชาดกเรื่องพระเวสสันดร ทั้งนี้เพื่อรำลึกถึงพระมหากรุณาคุณ พระปัญญาคุณ และพระวิสุทธิคุณขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จะได้เป็นเหตุให้เจริญพุทธานุสติอีกทางหนึ่งด้วย (บางส่วนจากคำปรารภ) พบว่าการประดับตกแต่งส่วนใหญ่เป็นการตกแต่งในรัชสมัยปัจจุบัน เช่น ภาพพิมพ์ลายเครื่องแขวนแบบต่าง ๆ และภาพจิตรกรรมฝาผนังเป็นภาพบายศรี แสดงสัญลักษณ์ที่ให้ความหมายกับงานศิลปะประดิษฐ์ของไทยในการประดับตกแต่งวัดแห่งนี้

1.6 วัดบวรนิเวศวิหารราชวรวิหาร

รูปแบบและการจัดวางงานดอกไม้สดและงานใบตองที่พบในงานศิลปะไทย จากวัดบวรนิเวศวิหารราชวรวิหาร เป็นวัดประจำรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 ในช่วงปี พ.ศ.2367-2375 พบว่าเป็นศิลปะไทยผสมจีนในสมัยรัชกาลที่ 3 - 4 ภายในพระอุโบสถมีภาพจิตรกรรมฝาผนังเป็นผลงานของขรัวอินโข่ง ซึ่งเป็นจิตรกรที่มีชื่อเสียงในสมัยรัชกาลที่ 3 เรื่องราวที่เขียนแบ่งออกเป็น 2 ตอน คือ ตอนล่างกับตอนบน ซึ่งตอนล่างในพระอุโบสถเป็นภาพแสดงเหตุการณ์สำคัญ ๆ เกี่ยวกับขนบธรรมเนียมไทยและประเพณีสำคัญทางพระพุทธศาสนา ตอนบนของจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถจะเป็นภาพทิวทัศน์แสดงปรีชาธรรม แสดงถึงคุณพระรัตนตรัย แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลตะวันตกที่เข้ามามีบทบาทต่อสังคมไทยในสมัยนั้น จิตรกรรมฝาผนังวิหารพระศาสดา เป็นจิตรกรรมที่เขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 จากรูปแบบของภาพจิตรกรรมอาจกล่าวได้ว่าเป็นฝีมือลูกศิษย์ของขรัวอินโข่ง เรื่องราวในภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในวิหารพระศาสดาแบ่ง

ออกเป็น 2 ส่วน คือ ห้องแรกบริเวณผนังตอนล่างระหว่างช่องประตูหน้าต่าง เป็นเรื่องการปฏิบัติธุดงค์วัตร 13 ผนังตอนบนเหนือช่องประตูหน้าต่าง เป็นภาพเล่าเรื่องตำนาน พระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์ และพระศรีศาสดา ส่วนภาพจิตรกรรมฝาผนังห้องพระไสยาสน์ ได้แก่ ผนังสกัดด้านหลังพระไสยาสน์ เป็นภาพพุทธประวัติตอนปรินิพพาน ผนังตอนล่างด้านทิศตะวันตกและทิศใต้ เป็นภาพบุคคลต่างชาติ ผนังตอนล่างด้านทิศเหนือเป็นภาพโตะบูชาแบบจีน ผนังตอนบนทั้ง 3 ด้าน คือ ทิศเหนือ ทิศใต้ และทิศตะวันตก เป็นภาพเทวดา นางฟ้า ที่พบบานดอกไม้สดและงานใบตองเป็นงานจิตรกรรมฝาผนังทั้งหมด ได้แก่ พระอุโบสถพางงานจิตรกรรมฝาผนังเป็นรูปเครื่องแขวนพวงดอกไม้ และโคมหวดและโคมหม้อตอกแต่งด้วยพวงอุบะไทยภายในมุขหน้าของพระอุโบสถ จิตรกรรมฝาผนังวิหารพระศาสดาเป็นงานเทวดา และนางฟ้าถือเครื่องแขวนพวงดอกไม้เพื่อสักการบูชาพระไสยาสน์ และพานพุ่มและพานข้าวตอกบนโตะบูชาแบบจีนคล้ายกับวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร และวัดบวรสถานสุทธาวาส เป็นการสะท้อนถึงสภาพสังคมสมัยรัชกาลที่ 3 ที่วิทยาการตะวันตกเริ่มแพร่หลายเข้ามาบ้างแล้ว ในพระอุโบสถนั้น สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ทรงผนวชและประทับ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพฯ ทรงมีพระราชนิยมในศิลปะตะวันตกอยู่ด้วย ดังนั้นงานช่างที่วัดบวรนิเวศวิหารจึงมีลักษณะตะวันตก เพิ่มเติมผสมผสานอยู่กับการช่างลักษณะจีนและไทย เช่น งานดอกไม้สดประเภทเครื่องแขวนพวงดอกไม้ และโคมหวดและโคมหม้อตอกแต่งด้วยพวงอุบะไทยภายในมุขหน้าของพระอุโบสถ ในส่วนของภาพจิตรกรรมฝาผนังห้องพระไสยาสน์ พางงานบายศรี เครื่องแขวนพวงดอกไม้ และพานพุ่มและพานข้าวตอกบนโตะบูชาแบบจีนเช่นเดียวกับวัดที่ผ่านมา

1.7 วัดมหารณพารามวรวิหาร

รูปแบบและการจัดวางงานดอกไม้สดและงานใบตองที่พบในงานศิลปะไทย จากวัดมหารณพารามวรวิหาร ศิลปกรรมภายในวัดมหารณพาราม ได้รับอิทธิพลศิลปกรรมจากจีนเข้ามาผสมผสานกับความเป็นไทย เป็นเพราะในสมัยที่สร้างวัดตรงกับรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งพระองค์มีพระราชนิยมในงานศิลปกรรมของจีนเป็นพิเศษ พางงานดอกไม้สดประเภทอุบะตาข่ายตกแต่งมานในจิตรกรรมฝาผนังบริเวณประตูหน้าต่างสะท้อนการผสมผสานระหว่างศิลปะไทย และศิลปะจีนอุบะตาข่ายเป็นสัญลักษณ์ของความงามแบบศิลปะไทย

1.8 วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร

รูปแบบและการจัดวางงานดอกไม้สดและงานใบตองที่พบในงานศิลปะไทย จากวัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหารเป็นวัดประจำรัชกาลที่ 8 และเป็นพระอารามที่รัชกาลที่ 1 โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้น พางงานดอกไม้สดและงานใบตองในรูปแบบงานจิตรกรรมฝาผนังทั้งหมด ภาพจิตรกรรมฝาผนังนี้เป็นฝีมือช่างสมัยรัชกาลที่ 3 และมีการซ่อมแซมภาพจิตรกรรมในสมัยรัชกาลที่ 5 พางงานมาลัย พานดอกไม้ และการตกแต่งด้วยเฟืองอุบะ รูปแบบพานดอกไม้ที่พบเป็นเครื่องบูชาในพระพุทธศาสนา เช่นเดียวกับสัญลักษณ์ของสังคมในสมัยรัชกาลที่ 1-5 มีการจัดวางพานพุ่มบนแท่นที่มีลักษณะเตี้ย ๆ เพื่อเหมาะสมกับการกราบไหว้ และการตกแต่งอักษกลับ

ด้วยพวงอุบะอันเป็นเครื่องใช้ตามประทีปมาตั้งแต่สมัยอยุธยา แต่อัจกัณท์ที่พบในวัดนี้เป็นอัจกัณท์ชนิดดวงเดียว ซึ่งพบเห็นได้น้อยในปัจจุบัน

1.9 วัดเทพธิดารามวรวิหาร

รูปแบบและงานดอกไม้สดและงานใบตองที่พบในงานศิลปะไทย จากวัดเทพธิดารามวรวิหาร เป็นวัดที่รัชกาลที่ 3 ทรงสร้างเพื่อเฉลิมพระเกียรติ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ หรือ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าวิลาส พระราชธิดาองค์ใหญ่ การพัฒนาเรื่องเครื่องตกแต่งอาคาร มีเพียงแต่เฉพาะสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมเท่านั้น แต่ในสถาปัตยกรรมแบบไทยประเพณีในสมัยนี้ ยังคงให้เกิดรูปแบบการตกแต่งด้วยลวดลายแบบใหม่ที่เป็นการผสมผสานกันระหว่างศิลปะจีน กับ ศิลปะตะวันตก อาทิ ลวดลายเฟืองอุบะบริเวณหน้าบัน โคมหวดและโคมห้อยตกแต่งด้วยพวงอุบะแขก หรือพวงเต้าร้างบริเวณช่องประตูและหน้าต่างในพระอุโบสถ และเฟืองอุบะตกแต่งบริเวณที่ผนังคอสอง ภายในพระอุโบสถ นอกจากนี้งานที่พบเป็นสัญลักษณ์ของงานดอกไม้สดและงานใบตองของฝ่ายใน เนื่องด้วยเป็นวัดที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 ทรงประธานให้เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ หรือสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าวิลาส พระราชธิดาองค์ใหญ่ในรัชกาลที่ 3 ซึ่งมีพระสิริโฉมงดงามและทรงได้รับใช้เป็นที่โปรดปรานอย่างยิ่งของพระราชบิดา การตกแต่งพระวิหาร พระอุโบสถ ศาลาการเปรียญจึงมีการออกแบบลวดลายให้สวยงามแบบสตรี

1.10 วัดราชนันทารามวรวิหาร

รูปแบบและงานดอกไม้สดและงานใบตองที่พบในงานศิลปะไทย จากวัดราชนันทารามวรวิหาร วัดนี้เป็นวัดที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ทรงสร้างขึ้นเพื่อเฉลิมพระเกียรติแก่พระเจ้าหลานเธอพระองค์เจ้าหญิงโสมนัสวัฒนาวดี (ต่อมาได้ดำรงตำแหน่งเป็นพระอัครมเหสีองค์แรกของรัชกาลที่ 4 มีพระนามว่า สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดีบรมราชเทวี) จึงทรงพระราชทานนามว่า วัดราชนันทาราม เมื่อ ปี พ.ศ.2386 พบงานมาลัยชายเดี่ยว และพานดอกไม้ในการสักการบูชาพระประธานในพระวิหาร ซึ่งการตกแต่งจิตรกรรมฝาผนังนี้ ลักษณะและแบบอย่างของจิตรกรรมฝาผนังที่มีภาพเหล่าเทพ เทพีเหาะลอยละล่องท่ามกลางกลุ่มเมฆ ดูว่าเป็นงานเขียนสมัยรัชกาลที่ 5 โดยเฉพาะเมื่อเทียบเคียงกับภาพกลุ่มเทวดาเหาะท่ามกลางก้อนเมฆฝีมือช่างรัชกาลที่ 5 ที่พระวิหารวัดราชประดิษฐฯ จึงเป็นได้ว่า จิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดราชนันทารามเขียนขึ้นครั้งแรกในรัชกาลที่ 3 อันเป็นคราวสร้าง ต่อมาชำรุดมากจึงถูกลบแล้วเขียนขึ้นใหม่ในรัชกาลที่ 5 ก่อนจะมามีลักษณะใหม่ยิ่งกว่าดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน คงเพราะเขียนทับหรือเขียนซ่อมใหม่ในภายหลังอีก จากภาพเป็นการนำมาลัยชายเดี่ยวและพานดอกไม้ตกแต่งจิตรกรรมฝาผนังพระวิหารหลวง ซึ่งมาลัยชายเดี่ยวและพานดอกไม้เป็นสัญลักษณ์ของการแสดงความเคารพและการสักการบูชาสิ่งที่ตนเคารพนับถือ

1.11 วัดราชปิตุสถิตมหาสิมารามราชวรวิหาร

รูปแบบและงานดอกไม้สดและงานใบตองที่พบในงานศิลปะไทย จากวัดราชปิตุสถิตมหาสิมารามราชวรวิหาร เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก (ราชวรมหาวิหาร) ประจำรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ เป็นวัดที่ทรงสร้างหลังจากเสด็จขึ้นครองราชย์ ซึ่งมีเพียงคงความวิจิตรงดงามในเชิงสถาปัตยกรรมไทยแบบพระราชนิยมแห่งหนึ่งในกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นการผสมระหว่างไทยและตะวันตก ภายนอกเป็นสถาปัตยกรรมไทย ส่วนภายในออกแบบตกแต่งอย่างตะวันตก พบงานเฟืองอุบะที่ใช้ตกแต่งภายในสถาปัตยกรรมนี้เป็นสัญลักษณ์ของงานศิลปะไทยที่พบ

1.12 วัดราชบูรณะราชวรวิหาร

รูปแบบและงานดอกไม้สดและงานใบตองที่พบในงานศิลปะไทย จากวัดราชบูรณะราชวรวิหาร ประวัติความเป็นมาและความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 วัดเลียบถูกภัยทางอากาศได้รับความเสียหายมาก สิ่งต่าง ๆ อันเป็นถาวรวัตถุซึ่งได้สร้างมาแต่รัชกาลที่ 1 และได้มีการปฏิสังขรณ์สืบต่อกันมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 8 พบงานดอกไม้สดประเภทพานพุ่มมีลักษณะเป็นพานทรงดอกบัวหรือทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ พานพุ่มดอกไม้สดถือเป็นงานประณีตศิลป์อีกประเภทหนึ่ง ที่ประดิษฐ์สืบเนื่องควบคู่กับการจัดดอกไม้ประเภทมาลัย และเครื่องแขวน ส่วนใหญ่ใช้ในงานราชพิธีมาแต่โบราณ เพราะคนไทยยังคงยึดถือการใช้ “เครื่องสด” อยู่ในพระราชพิธีและพิธีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาใช้สักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และงานพระราชพิธี ในการสักการบูชา

2. เพื่อจัดทำแผนผังและตำแหน่งการจัดวางงานศิลปะประดิษฐ์ประเภทงานดอกไม้สดและงานใบตองในงานศิลปะไทยจากวัดในเกาะรัตนโกสินทร์

ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบและการจัดวางงานศิลปะประดิษฐ์ประเภทงานดอกไม้สดและงานใบตองในงานศิลปะไทยจากวัดในเกาะรัตนโกสินทร์ จำนวน 14 วัดนั้น วัดที่พบงานงานดอกไม้สดและงานใบตองในงานศิลปะไทย มีจำนวน 12 วัด วัดหลวงที่ไม่พบงานดังกล่าว ได้แก่ วัดบูรณศิริมาตยาราม และวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร การจัดวางได้แบ่งเป็น 2 รูปแบบ คือ รูปแบบงานดอกไม้สดและงานใบตองในงานศิลปะไทยที่ประดับตกแต่งอาคารสถาปัตยกรรมภายในวัด และที่ประดับตกแต่งในงานจิตรกรรมฝาผนัง ได้แก่ การประดับเฟืองอุบะประกอบพระโกศพระบรมศพ บายศรีในพิธีแต่งงาน พานดอกไม้บูชา กระถางในพระราชพิธีสวดสองเดือน งานมาลัยและอุบะประกอบอัญชลีในการประดับอาคารสถาปัตยกรรมของจิตรกรรมฝาผนัง เป็นต้น ในการพัฒนาเรื่องเครื่องตกแต่งอาคาร มีเพียงแต่เฉพาะสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมเท่านั้น แต่ในสถาปัตยกรรมแบบไทยประเพณีในสมัยรัชกาลที่ 3 ยังก่อให้เกิดรูปแบบการตกแต่งด้วยลวดลายแบบใหม่ที่เป็นการผสมผสานกันระหว่างศิลปะจีนกับศิลปะตะวันตก อาทิเช่นลวดลายบริเวณหน้าบัน นิยมลวดลายดอกพุดตานใบเทศเป็นการลงรักปิดทองประดับกระจกสี การตกแต่งซุ้มประตูและหน้าต่าง ตกแต่งด้วยลวดลายปูนปั้น

ปิดทองประดับกระจกเป็นลวดลายดอกพุดตานใบเทศหรือเครื่องอาวุธต่าง ๆ การทำซุ้มเสมาของพระอุโบสถ ซุ้มประตูทางเข้าวัด ฯลฯ ที่เป็นอิทธิพลแบบตะวันตกมาประกอบในการตกแต่งพระอาราม แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลจากต่างประเทศที่เข้ามามากในสมัยรัชกาลที่ 3 นี้ และเมื่อต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อิทธิพลศิลปะและสถาปัตยกรรมจีนก็ค่อย ๆ เสื่อมความนิยมลง คงเหลือแต่ความนิยมศิลปะตะวันตก... สามารถสรุปได้ว่าช่างไทยได้นำเอาความรู้ที่ถ่ายทอดผ่านมาจากช่างชาวจีน กับคติความเชื่อทางพุทธศาสนาของไทย มาแสดงออกผ่านกระบวนการออกแบบสถาปัตยกรรมไทย โดยสันนิษฐานว่าช่างได้ศึกษาในเรื่องคติความรู้ และความเชื่อทั้งสองรูปแบบอย่างลึกซึ้งจนสามารถถ่ายทอดออกมาทางสถาปัตยกรรมได้อย่างน่าตื่นตาตื่นใจตามความนิยม และสภาพสังคมในช่วงเวลานั้น โดยเฉพาะความนิยมขององค์พระมหากษัตริย์ อันเป็นผู้ทรงอิทธิพลที่ก่อให้เกิดแรงบันดาลใจต่อช่างผู้สร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรม และเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการสร้างสรรค์ต่อการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะรัชกาล³⁴ และในการจัดทำแผนผังและตำแหน่งการจัดวางงานศิลปะประดิษฐ์ประเภทงานดอกไม้สดและงานใบตองในงานศิลปะไทย จากวัดในเกาะรัตนโกสินทร์สามารถจัดทำได้จำนวน 12 วัด วัดที่ไม่พบงานดังกล่าว จำนวน 2 วัดได้แก่ วัดบูรณศิริมาตยารามและวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร จึงไม่มีการบันทึกลงในแผนผังและตำแหน่งการจัดวางในการศึกษาครั้งนี้

อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาวิเคราะห์รูปแบบ และการจัดวางงานศิลปะประดิษฐ์ประเภทงานดอกไม้สดและงานใบตองในงานศิลปะไทยจากวัดในเกาะรัตนโกสินทร์ สามารถแบ่งประเภทงานดอกไม้สดหรืองานเครื่องสด และงานใบตองหรืองานเครื่องสังเวยที่ใช้ในการประดับตกแต่งวัดหลวงในเกาะรัตนโกสินทร์ในรูปแบบของงานศิลปะไทย ได้ดังนี้

1 งานดอกไม้สดหรืองานเครื่องสด

1.1 มาลัย

งานมาลัยส่วนใหญ่เป็นรูปเป็นภาพเทวดา นางฟ้า มีการนำมาลัยสักการบูชาพระประธานในพระวิหารหรือพระอุโบสถที่วาดเป็นจิตรกรรมฝาผนังตกแต่งในวัดนั้น ๆ เช่น จิตรกรรมฝาผนังวิหารพระศาสดา จิตรกรรมฝาผนังในพระวิหารหลวงในวัดวัดราชนัสดารามวรวิหาร เป็นต้น ซึ่งการตกแต่งจิตรกรรมฝาผนังนี้ ลักษณะและแบบอย่างของจิตรกรรมฝาผนังที่มีภาพเหล่าเทพ เทพีเหาะลอยละล่องท่ามกลางกลุ่มเมฆ ดูว่าเป็นงานเขียนสมัยรัชกาลที่ 5 โดยเฉพาะเมื่อเทียบเคียงกับภาพกลุ่ม

³⁴ ปิยะมาศ สุขพลับพลา. 2546. การศึกษาเปรียบเทียบสถาปัตยกรรมพระอารามหลวงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว : กรณีศึกษาวัดเทพธิดารามวรวิหาร วัดราชนัสดารามวรวิหาร วัดเฉลิมพระเกียรติวรวิหาร. หน้า 362-363

เทวดาเหาะท่ามกลางก้อนเมฆฝีมือช่างรัชกาลที่ 5 ที่พระวิหารวัดราชประดิษฐฯ จึงเป็นได้ว่า จิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดราชนันทดาเขียนขึ้นครั้งแรกในรัชกาลที่ 3 อันเป็นคราวสร้าง ต่อมาชำรุดมากจึงถูกลบแล้วเขียนขึ้นใหม่ในรัชกาลที่ 5 ก่อนจะมีลักษณะใหม่ยิ่งกว่าดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน คงเพราะเขียนทับหรือเขียนซ่อมใหม่ในภายหลังอีก

1.2 เครื่องแขวน

เครื่องแขวนในรูปแบบศิลปะไทยที่พบมีจำนวน 4 วัด ได้แก่ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร วัดบวรนิเวศวิหารราชวรวิหารในรูปแบบงานจิตรกรรมฝาผนัง และวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหารในรูปแบบการประดับตกแต่งด้วยกระเบื้องเคลือบสี รูปแบบที่พบในสมัยรัชกาลที่ 3 ได้แก่ วัดวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร ได้แก่ พู่กลั่น ระย้าน้อย พวงแก้ว กลิ่นจีน และระย้าใหญ่ ซึ่งตรงกับงานวิจัยของ ภูษิษฐ์สว่างสุข ได้วิจัยเรื่อง “งานใบตอง บายศรี แกะสลักผักผลไม้ สมัยสุโขทัยถึงรัตนโกสินทร์ตอนกลาง”³⁵

1) งานดอกไม้ บายศรี แกะสลักผักผลไม้ แบ่งเป็น 3 ช่วง พบว่า ช่วงที่ 1 สมัยก่อนรัตนโกสินทร์ ได้แก่ สมัยสุโขทัยงานดอกไม้พบลักษณะการประดิษฐ์ พู่กลั่น พวงมาลัย การใช้ชั้นหมากเงิน ทอง บายศรี ในงานพระพุทธศาสนา มีรูปแบบการประดิษฐ์ใช้การพนม สมัยอยุธยาพบงานดอกไม้ คือ สร้อยสน พบวิธีการทำโดยใช้กลีบสอดคล้องกัน เครื่องแขวนขนาดใหญ่ เช่น ระย้า การทำพุ่มข้าวบิณฑ์ ช่วงที่ 2 สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1-3) ใช้แบบแผนสมัยอยุธยา เช่น การตกแต่งดอกไม้เมรุมาศ ด้วยพู่กลั่น ระย้า มาลัยต่าง ๆ ใช้แกนผลไม้มาทำพุ่มดอกไม้ การทำเครื่องแขวน เช่น โคมหวด โคมระย้า ฉัตรดอกไม้ การทัดดอกไม้ที่มงกุฎใช้สร้อยสนหรือแดระ ช่วงที่ 3 สมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลาง (รัชกาลที่ 4-7) มีความเจริญสูงสุดของงานดอกไม้ มีการประกวดและเกณฑ์แรงงานเพื่อประดิษฐ์ถวายในงานพระพุทธศาสนา และพระมหากษัตริย์ ใช้ดอกไม้ในปริมาณมากจนเกิดอาชีพลูกดอกไม้เพื่อจำหน่าย มีการทำพวงมาลาหรือพวงหรีดเพิ่มขึ้น

1.2 พานดอกไม้

พานพุ่มดอกไม้สดถือเป็นงานประณีตศิลป์อีกประเภทหนึ่ง ที่ประดิษฐ์สืบเนื่องควบคู่กับการจัดดอกไม้ประเภทมาลัย และเครื่องแขวน ส่วนใหญ่ใช้ในงานราชพิธีมาแต่โบราณเพราะคนไทยยังคงยึดถือการใช้ “เครื่องสด” อยู่ในพระราชพิธีและพิธีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาใช้สักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และงานพระราชพิธี ในการสักการบูชาพานดอกไม้ที่พบจะเป็นการประดิษฐ์พานดอกไม้เป็นทรงดอกบัวหรือทรงพุ่มข้าวบิณฑ์หรือที่เรียกว่า “พานพุ่ม” เป็นเครื่องบูชาในพระพุทธศาสนา คล้ายกับการจัดโต๊ะหมู่บูชา เพราะมีการจัดโต๊ะรองตั้งพานพุ่มให้สูงขึ้น เป็นการสัญลักษณ์ของความศรัทธาในพระพุทธศาสนา ดังที่ เฟลินพิศ กัราญ. (2523 : 4).³⁶ ได้กล่าวว่า การตั้งเครื่องนมัสการสำหรับทรงจุด

³⁵ ภูษิษฐ์ สว่างสุข. (2553). งานใบตอง บายศรี แกะสลักผักผลไม้ สมัยสุโขทัยถึงรัตนโกสินทร์ตอนกลาง. ภาควิชาคหกรรมศาสตร์ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง. หน้าบทคัดย่อ.

³⁶ เฟลินพิศ กัราญ. (2523). เครื่องนมัสการและโต๊ะหมู่บูชา. หน้า 4.

สักการบูชาในสมัยรัชกาลที่ 1-5 ตอนต้น จัดวางบนแท่นที่มีลักษณะเตี้ย ๆ เพื่อเหมาะสมกับการกราบไหว้ เพราะสมัยนั้นยังมีขนบธรรมเนียมประเพณีการเฝ้าฯ นั่งหมอบกราบ ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้ประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษก จึงประกาศให้เลิกประเพณีคลานหมอบเฝ้า ให้ยืน และจัดเก้าอี้ไว้สำหรับนั่ง เครื่องนมัสการที่สร้างขึ้นจึงต้องจัดโต๊ะรองตั้งให้สูงขึ้น และมีแท่นสำหรับทรงกราบ แท่นประเพณีที่เคยทรงกราบกับพื้นในอดีตผ่านงานจิตรกรรมฝาผนัง ก่อนที่จะพัฒนาการจัดที่มีจำนวนแท่นหรือโต๊ะซ้อนกันเป็นชั้น ๆ เรียงสูงต่ำตามลำดับ หรือที่เรียกว่า ชั้นเบญจา ชั้นกระเปาะ ชั้นหมู่ หรือโต๊ะหมู่ ม้าหมู่ เป็นต้น เรียกว่า หมู่ 3, หมู่ 4, หมู่ 5, หมู่ 9 เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของปรีดา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล. ที่ได้ศึกษาภาษาของจิตรกรรมไทย การศึกษาหัตถ์ของภาพและความหมายทางสังคมวัฒนธรรมของจิตรกรรมพุทธศาสนาต้นรัตนโกสินทร์³⁷ ว่า ในวัฒนธรรมไทยปัจจุบัน ความคิดคำนึงเกี่ยวกับศาสนาปรากฏออกมาในสิ่งที่เป็นรูปธรรมหลายอย่าง เมื่อคนไทยนึกถึงศาสนา ภาพแรกที่ผุดขึ้นในความคิด น่าจะเป็นภาพเกี่ยวกับพุทธศาสนาที่เจตนาอยู่ในชีวิตประจำวัน เช่น พระพุทธรูปสีทองอร่าม ท่ามกลางบรรยากาศแสงสว่างภายในอุโบสถ จีวรสีส้มของพระสงฆ์หรือยอดเจดีย์ ช่อฟ้า ใบระกา และส่วนประกอบอื่น ๆ ของสถาปัตยกรรมของวัด ภาพเหล่านี้จะถูกตอกย้ำมากขึ้นด้วยหนังสือแบบเรียนที่กล่าวถึงศาสนา ซึ่งมักจะมีภาพพระพุทธศาสนาและโต๊ะหมู่บูชาเป็นเครื่องหมายของศาสนา รวมทั้งหนังสือนำเที่ยวประเทศไทย ซึ่งมักจะแสดงความเป็นเมืองพุทธด้วยภาพโบสถ์ วิหาร พระเจดีย์ เป็นต้น หากย้อนกลับไปเมื่อสองร้อยกว่าปีมาแล้ว เมื่อสิ่งตีพิมพ์ยังไม่แพร่หลายเท่ากับในปัจจุบัน และความสามารถในการอ่านออกเขียนได้ยังจำกัดอยู่ในเฉพาะในคนบางกลุ่มเท่านั้น ความคิดความเข้าใจเกี่ยวกับศาสนา บางส่วนอาจจะได้มาจากกิจกรรมในชีวิตประจำวัน และบางส่วนอาจจะเกิดจากสื่อบางอย่างที่เป็นรูปธรรม ไม่ว่าจะเป็นองค์ประกอบของอาคาร วัตถุในพิธี หรือรูปภาพ ซึ่งเป็นส่วนประกอบสำคัญของชีวิตทางศาสนาในสมัยนั้น

1.4 งานตกแต่ง ได้แก่ เพ็อง อุบะ ตาข่าย รูปแบบและการจัดวางงานดอกไม้สดและงานใบตองที่พบในงานศิลปะไทยที่พบมากที่สุด ไม่ว่าจะเป็นการประดับตกแต่งสถาปัตยกรรมภายในวัดและงานจิตรกรรมฝาผนังที่พบมากที่สุด คือ การประดับตกแต่งโคมหวดและโคมหม้อด้วยพวงอุบะไทย ซึ่งการประดับตกแต่งด้วยเพ็องอุบะนี้เป็นสัญลักษณ์ของความรุ่งเรืองของงานศิลปะประดิษฐ์ โดยเฉพาะการแสดงสัญลักษณ์ของความเป็นศิลปะไทยที่ผสมผสานกับศิลปะจีน หรือศิลปะตะวันตก เช่น การตกแต่งอุบะขาเดียวหรืออุบะดั่งตั้งตกแต่งบริเวณบัวกันระหว่างผนังชั้นล่าง และชั้นบนภายในพระอุโบสถและพระวิหารเท่านั้นในพระอุโบสถ และพระวิหาร วัดราชบพิธสถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร รัชกาลที่ 5 สถาปัตยกรรมไทยแบบพระราชนิยมแห่งหนึ่งในกรุงรัตนโกสินทร์ มีการผสมระหว่างศิลปะไทยและตะวันตก ภายนอกเป็นสถาปัตยกรรมไทย ส่วนภายในออกแบบตกแต่งอย่างตะวันตก

³⁷ ปรีดา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล. 2536. ภาษาของจิตรกรรมไทย การศึกษาหัตถ์ของภาพ และความหมายทางสังคมวัฒนธรรมของจิตรกรรมพุทธศาสนาต้นรัตนโกสินทร์. หน้า 6.

สอดคล้องกับ สันติ เล็กสุขุม กล่าวในประวัติศาสตร์ศิลปะไทย (ฉบับย่อ) : การเริ่มต้นและการสืบเนื่องงานช่างในศาสนา³⁸ ว่า รัชกาลที่ 5 กระแสวัฒนธรรมตะวันตกที่ทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น ทำให้ศิลปะไทยต้องปรับตัว มีความพยายามรักษาแบบอย่างโบราณโดยปรับปรุงให้อยู่ได้ในกระแสใหม่ และงานวิจัยของชนินทร์ วิเศษสิทธิกุล ได้วิจัยเรื่อง “การเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์ กรุงเทพมหานคร”³⁹ ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยภายนอกที่มาเป็นสิ่งที่กระตุ้นต่อการเปลี่ยนแปลง ได้แก่ อิทธิพลชาติตะวันตก ภาวะสงครามโลก และวิกฤตเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก ซึ่งปัจจัยดังกล่าวทั้งหมดนี้ มีผลในการเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์ในแต่ละช่วงเวลา มาเป็นลำดับตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน และได้ทราบถึงสภาพชีวิตสังคมเมืองในปัจจุบัน ที่มีความสัมพันธ์กันระหว่างผู้คน กิจกรรมและการใช้พื้นที่อย่างแน่นแฟ้น แต่ในการพัฒนาและอนุรักษ์ที่เข้ามาสู่พื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ ไม่ได้มีการพิจารณาถึงสภาพชีวิตสังคมเมือง จึงทำให้สภาพชีวิตสังคมเมืองในปัจจุบันถูกทำลายไป และยังเป็นสิ่งที่น่าเป็นห่วงสำหรับแนวโน้มของสภาพชีวิตสังคมเมืองในอนาคต จากงานวิจัยดังกล่าวข้างต้น เป็นการแสดงให้เห็นถึง การให้ความหมายของพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปเป็นสังคมเมือง ด้วยอิทธิพลจากระบบศักดินาและการเลิกทาส อิทธิพลชาติตะวันตก ภาวะสงครามโลก และวิกฤตเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก พื้นที่บางแห่งจึงเป็นสัญลักษณ์ของระบบทุนนิยม ซึ่งสภาพชีวิตสังคมเมืองหลายแห่งถูกทำลาย แนวทางพัฒนาและอนุรักษ์พื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์จึงควรมีการพิจารณาถึงสภาพชีวิตสังคมเมือง เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของความเจริญรุ่งเรืองทางศิลปวัฒนธรรมของพื้นที่ดังกล่าว

2 งานใบทองหรืองานเครื่องสังเวท

2.1 กระทง

พบเพียงวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร จิตรกรรมฝาผนังที่วาดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 มีพระราชประสงค์ด้านงานช่างของพระราชบิดา (รัชกาลที่ 4) ในการเขียนภาพทั้งเรื่องและทั้งลักษณะในแนวสมจริงที่พระอุโบสถแห่งนี้ จากภาพที่พบเป็นรูปกระทงหลวงในพระราชพิธีจองเปรียง (ยกโคม) หรือพระราชพิธีลอยพระประทีปในเดือนสิบสอง ซึ่งมีลักษณะเป็นกระทงใหญ่ทำจากใบทองซ้อนกันสามชั้น ส่วนยอดเป็นรูปพุ่มทรงดอกบัว เสถียรโกเศศ กล่าวถึงพระราชพิธีลอยพระประทีปในเดือนสิบสอง ในวัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ ของไทยว่า ในพระราชนิพนธ์เรื่องพระราชพิธี 12 เดือน (รัชกาลที่ 5) ตอนที่ว่าด้วยลอยพระประทีปกล่าวว่า “การลอยพระประทีปลอยกระทงนี้ เป็นนักขัตฤกษ์ที่รื่นเริงทั่วไปของชนทั้งปวงไม่เฉพาะแต่การหลวง แต่จะนับเป็นพระราชพิธีอย่างใดไม่ได้ ด้วยไม่ได้มีพิธีสงฆ์ พิธีพราหมณ์ อันใดเกี่ยวข้องเนื่องในการลอยพระประทีปนั้น เว้นไว้แต่จะเข้าใจว่าตรงกับคำว่า

³⁸ สันติ เล็กสุขุม. ประวัติศาสตร์ศิลปะไทย (ฉบับย่อ) : การเริ่มต้นและการสืบเนื่องงานช่างในศาสนา. หน้า 195.

³⁹ ชนินทร์ วิเศษสิทธิกุล. 2547. การเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์กรุงเทพมหานคร. หน้า บทคัดย่อ.

ลอยโคลงน้ำเช่นที่กล่าวมาแล้ว แต่ควรนับว่าเป็นราชประเพณี ซึ่งมีมาในแผ่นดินสยามแต่โบราณ ตั้งแต่พระนครยังอยู่ฝ่ายเหนือ”⁴⁰ นอกจากนี้พบบางจิตรกรรมไทยรูปกระทงหลวงหลังบานประตู วาดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 วัดยานนาวา ซึ่งวาดตามแบบพระราชพิธีลอยพระประทีปในสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นวัดเก่าแก่แห่งหนึ่งมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา และได้รับการยกย่องขึ้นเป็นพระอารามหลวงในช่วงกรุงธนบุรี เป็นวัดที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้เคยปฏิสังขรณ์ไว้แล้ว จิตรกรรมฝาผนังวัดยานนาวาที่ปรากฏเป็นรูปกระทงหลวงนั้น ศันสนีย์ วีระศิลป์ชัย ได้กล่าวถึงเรื่องงานลอยกระทงจากเรื่องจริงของราชสำนักสยามในเรื่องสี่แผ่นดิน ของหม่อมราชวงศ์ศีกฤทธิ ปราโมช⁴¹ ว่างานลอยกระทงหลวง จะเรียกงานลอยพระประทีปมีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นประธาน เสด็จออกประทับเรือบัลลังก์ ณ ท่าวาสุกรีพร้อมข้าราชการบริพารฝ่ายใน แต่เดิมคงมีแต่การจุดโคม จุดเทียนในเรือกระทง และจุดดอกไม้ไฟ นอกจากวัตถุประสงค์ดังกล่าวแล้ว ยังเพื่อความสนุกสนานและสวยงาม ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ตกแต่งเรือพระที่นั่ง เป็นเรือกระทงประดิษฐานพระพุทธรูปหิ้งน้อยในบุษบก เมื่อถึงเวลาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จออกและจุดเทียนที่เรือกระทงแล้วแห่ไปตามลำน้ำเจ้าพระยา เพื่อให้ประชาชนได้ปล่อยกระทงของตนสักการบูชาพระพุทธรูป ซึ่งก็ได้ถือปฏิบัติกันสืบมา ต่อจากนั้นโปรดให้จุดเทียนในกระทงหยวก พระมหาลีเทวี เจ้าจอม พระราชธิดา ตลอดจนข้าราชการบริพารจุดเทียนในกระทงของแต่ละพระองค์ และของแต่ละคน ซึ่งได้ประดิษฐ์อย่างงดงามเป็นรูปทรงต่าง ๆ และราษฎรที่ลอยเรืออยู่ในแม่น้ำก็พากันจุดเทียนในกระทงของตนและปล่อยให้ลอยเต็มแม่น้ำ ต่อจากนั้นจึงเป็นการจุดดอกไม้ไฟรูปร่างและลักษณะต่าง ๆ

2.2 บายศรี

งานบายศรีที่พบเป็นงานจิตรกรรมฝาผนังในพิธีอภิเษกหรือพิธีสมณ บายศรีนี้เป็นความเชื่อเรื่องเขาพระสุเมรุเป็นความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตมาแต่โบราณ ความเชื่อในเรื่องไตรภูมิและจักรวาล เป็นองค์ความรู้ที่มาจากชมพูทวีปหรืออินเดียในพื้นที่ส่วนใดส่วนหนึ่ง มิใช่ครอบคลุมทั้งหมด ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระเวทของศาสนาพราหมณ์ แล้วจึงแพร่หลายมายังดินแดนอื่น เช่น ในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่หมายถึงดินแดนไทยด้วยนั้น อันมีพระพุทธศาสนาเป็นที่นับถือของประชาชนส่วนใหญ่ในประเทศ

ประวัติความเป็นมาของบายศรีนั้นไม่มีหลักฐานแน่นอน แต่จากวรรณกรรมหอยาคำหลวง กัณท์มหาราช “แล้ว ๓ ก็ให้บอกบายศรีบอกมิ่ง” และศิลปวัตถุผู้ล่ายรดน้ำสมียอยุธยา ปรากฏเรื่องราวเกี่ยวกับบายศรี อย่างไรก็ตามสันนิษฐานกันว่าบายศรีน่าจะได้คติมาจากพราหมณ์ เพราะพราหมณ์เชื่อว่าใบตองเป็นของบริสุทธิ์สะอาดไม่มีมลทินของอาหารเก่าแปดเปื้อนเหมือนกล้วยขาม จึงนำมาทำภาชนะใส่อาหารเป็นรูปกระทง ต่อมาได้ดัดแปลงประดับให้สวยงาม รวมทั้งเพิ่มเติมในเรื่อง

⁴⁰ เสถียรโกเศศ. 2516. วัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ ของไทย. หน้า 314-315.

⁴¹ ศันสนีย์ วีระศิลป์ชัย. (2554). เรื่องจริงของราชสำนักสยามในเรื่องสี่แผ่นดิน ของหม่อมราชวงศ์ศีกฤทธิ ปราโมช. หน้า 77.

อาหารการกินด้วย อีกประการหนึ่งเชื่อกันว่าบายศรีนั้นเป็นการจำลองเขาพระสุเมรุอันเป็นที่สถิตของพระอิศวร เท้ากับเป็นการอัญเชิญพระอิศวรซึ่งเป็นเทพเจ้าของพราหมณ์มาเป็นประธานในพิธีด้วย นอกจากนี้ยังเปรียบว่าพุ่มบนยอดบายศรีเป็นวิมานของพระอิศวร ไม่ไผ่ขนบข้างเป็นบันไดเขาไกรลาสชั้นต่าง ๆ เป็นที่รวมของเทพ อาหารที่ประกอบในบายศรีหลายชนิดมีความเชื่อมาจากคติพราหมณ์ทั้งสิ้น เช่น ไข่ แดงกวา มะพร้าว รวมตลอดถึงพิธีการ เช่น การเวียนเทียน การเจิม ซึ่งจะต้องใช้พราหมณ์เป็นผู้ประกอบพิธี⁴²

จึงกล่าวได้ว่าบายศรีเป็นอิทธิพลที่เราได้รับจากพราหมณ์ และมีวิวัฒนาการดัดแปลงมาโดยลำดับ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชวินิจฉัยเกี่ยวกับความเป็นมาของบายศรีอีกแห่งหนึ่งในหนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือน ความตอนหนึ่งว่า “ชะรอยบายศรีแต่เดิมจะใช้โตะกับข้าวโตะหนึ่ง จานเรียงซ้อน ๆ กันขึ้นไปสูง ๆ เหมือนแขกที่เข้าเลี้ยงกันที่เมืองกลันตัน ภายหลังเห็นว่าเป็นของไม่แน่นอนหาและยังไม่สู้ใหญ่โตสมปรารถนา จึงเอาพานซ้อนขึ้นไป 3 ชั้น 5 ชั้น แล้วเอาของตั้งรายตามปากพาน ที่เป็นคนวานแสนน้อยไม่มีโตะ มีพานก็เย็บเป็นกระหงซ้อนขึ้นไป 3 ชั้น 5 ชั้น 7 ชั้น แต่ถ้าใช้กระหงเกลี้ยง ๆ ดูไม่งามก็เจิมปากให้เป็นกระหง เจิมให้เป็นการงดงาม⁴³ บายศรีต้นบายศรีตั้ง หรือบายศรีชั้น ใช้ต้นกล้วยเป็นแกนต่อมามีการคิดทำแกนให้ถาวรและมั่นคงยิ่งขึ้นจึงใช้ไม้เนื้อแข็งเกลากลึง เป็นต้นมี 3-5-7 และ 9 ชั้น บายศรีต้นในแต่ละภาคมีการประดิษฐ์ในรูปแบบที่แตกต่างกันออกไป บายศรีต้นถือเป็นบายศรีขนาดใหญ่จัดทำอย่างต้องใช้ความพยายามและความอดทนในการทำ บายศรีต้น จะประดิษฐ์ บายศรีในหลายรูปแบบ เช่น พับเป็นกลีบบัวสัตตบงกช กลีบผกา กลีบหนานาค กลีบหน้าช้าง กรวย ฯลฯ จัดวางลงใน ฐานรอง มีขนาดลดหลั่นกันไป บายศรีต้นจะมีรูปแบบเป็นทรงต้นสน ทรงฉัตรและทรงตรง โอกาสการใช้บายศรีต้น โอกาสในการใช้บายศรีต้นจะใช้สำหรับผู้ที่มียศศักดิ์สูง ใช้ในพิธีสู่ขวัญโดย ครูบาอาจารย์ได้กำหนดไว้ดังนี้ บายศรีต้น 3 ชั้น ใช้เป็นเครื่องสมโภช สังเวชนียสถานต่าง ๆ หรือสู่ขวัญในพิธีสมรส ของชั้นหลาน เจ้านายฝ่ายเหนือ ใช้ในพิธีสมรสของชั้นหลานเจ้านายฝ่ายเหนือ บายศรีต้น 5 ชั้น ใช้ในพิธีต่าง ๆ สำหรับเจ้านายที่ทรงกรมหรือเสนาบดี บายศรีต้นนี้เป็น บายศรีที่เรียก อีกอย่างหนึ่งว่า บายศรีต้องรองทองขาว ซึ่งแต่ละชั้นของบายศรีจะบรรจุด้วยขนมหวาน หรือดอกไม้ที่มีชื่อ เป็นมงคลบายศรีต้น 7 ชั้นใช้สำหรับเจ้านายชั้นเจ้าฟ้า และพระราชอาคันตุกะชั้นประธานาธิบดี เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า บายศรีต้นกลีบหนานาคแต่ละชั้นจะประดับด้วยดอกบัวใช้ในพิธีสมโภชพระพุทธรูป และบายศรีต้น 9 ชั้น ใช้สำหรับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินีนาถในพิธี หรือพระราชพิธีที่เป็นมงคลต่างๆ ในพิธีสมโภช

⁴² เบญจมาศ แพทอง. 2540. บายศรี : สัญลักษณ์ของพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิต. หน้า 45-46.

⁴³ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระราชพิธีสิบสองเดือน. หน้า 347-348.

ซึ่งตรงกับงานวิจัยของภูษิษฐ์ สว่างสุข ได้วิจัยเรื่อง “งานใบตอง บายศรี แกะสลักผักผลไม้ สมัยสุโขทัยถึงรัตนโกสินทร์ตอนกลาง”⁴⁴ 1) งานดอกไม้ บายศรี แกะสลักผักผลไม้ แบ่งเป็น 3 ช่วง พบว่า ช่วงที่ 1 สมัยก่อนรัตนโกสินทร์ ได้แก่ สมัยสุโขทัยงานบายศรีในงานพระพุทธศาสนา สมัยอยุธยาพบ งานบายศรีถูกใช้ในงานสมโภชแบบพิธีพราหมณ์ มีระเบียบแบบแผนโดยงานของเจ้านายใช้เปิดปากทอง งานแกะสลักใช้หล่อเป็นรูปตราติดโคมบูชา สมัยธนบุรีพบงานบายศรีปากชาม ช่วงที่ 2 สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1-3) ใช้แบบแผนสมัยอยุธยา พบบายศรีใช้สมโภชแบบพิธีพราหมณ์ มีบายศรีแก้ว เพิ่มขึ้นจากเดิม ใช้การเวียนเทียน 7 รอบ ชาวบ้านใช้บายศรีปากชามใส่ไข่ม้ง งานแกะสลักผักผลไม้ใช้เพื่อบริโภคน้ำและถูกถ่ายทอดไปยังชาวบ้าน การเรียนการสอนใช้วิธีการฝากบุตรหลานคอยรับใช้และเรียนรู้กันไปในเวลาเดียวกัน ช่วงที่ 3 สมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลาง (รัชกาลที่ 4-7) มีความเจริญสูงสุดของงานดอกไม้ มีการประกวดและเกณฑ์แรงงานเพื่อประดิษฐ์ถวายในงานพระพุทธศาสนา และพระมหากษัตริย์ ใช้ดอกไม้ในปริมาณมากจนเกิดอาชีพปลูกดอกไม้เพื่อจำหน่าย มีการทำพวงมาลาหรือพวงหรีดเพิ่มขึ้น งานบายศรีมีแบบแผน 2) การวิเคราะห์บายศรีพบว่า บายศรีพบว่าการประดิษฐ์บายศรีต้น มีความสัมพันธ์กับงานดอกบัวรองพระบาทของการประสูติพระพุทธเจ้า ไข่ และพุ่มดอกไม้ คือ พระพรหมที่เกิดจากพระนางของพระนารายณ์ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ดอกบัวและพระอาทิตย์ กรวยข้าว คือ เขาพระสุเมรุ และชมพูทวีป แกนไม้คือ หมดของพระอินทร์ แกนจักรวาล ก้านของดอกบัว และเขามัทรี ตัวบายศรี คือ เขาสัตตบริภัณฑ์ ปลาใหญ่ ทวีปทั้งหกและหมด 6 ตัว ชามใส่บายศรี คือ กำแพงจักรวาล ชั้นของบายศรี คือสวรรค์ชั้น ๆ ต่าง ไม่นับ 3 อัน คือบันไดทอง บันไดแก้วและบันไดเงิน งานแกะสลักผักผลไม้ พบว่า เป็นผลสะท้อนคติเทวราชใช้ตกแต่งเมรุมาศ มีการแกะสัตว์ หิมพานต์ เช่น นาคสัญลักษณ์ในระบบจักรวาล ลวดลายแกะสลักมีต้นแบบจากดอกบัว ลวดลายจากธรรมชาติ และพัฒนาเป็นแบบลวดลายประดิษฐ์

2.3 บัตรพาลี

พบงานจิตรกรรมฝาผนังเป็นบัตรพาลีประเภทบัตรพระเกตุ ที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม หรือวัดพระแก้วเพียงแห่งเดียว ซึ่งเป็นวัดเดียวที่พบบัตรพาลีประเภทบัตรพระเกตุเป็นเครื่องสังเวททำจากกาบกล้วย เป็นสัญลักษณ์ในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อหวังความสุขสวัสดีมงคล จำเป็นต้องจัดทำพิธีบวงสรวงบูชาเทพยดาเสียก่อน เช่น บัตรพาลีในพิธีบวงสรวงได้นางสีดา เนื่องจากหานางสีดาไม่พบ พระชนกจึงตั้งพิธีบวงสรวงเทวดา โดยมีบัตรพระเกตุซึ่งเป็นบัตรพาลีชนิดหนึ่งเป็นสัญลักษณ์ในพิธี ซึ่งเป็นการกระทำโดยที่มีการกำหนดเวลาหาฤกษ์ยามดี และการจัดพิธีบูชาเทพยดาผู้รักษาภูเขานั้นก่อน ทั้งนี้ก็เพื่อจะขอความสุขสวัสดีมงคลต่อเทวดา และขอให้กิจการงานดำเนินไปด้วยความสะดวกปราศจากอันตรายที่จะบังเกิดขึ้นรบกวน จากภาพเมื่อตั้งพิธีบูชาแล้ว พระชนกเมื่อไม่พบพระธิดาจึงอธิ

⁴⁴ เรื่องเดียวกัน.

ฐานจิตและลงมือได้ด้วยพระองค์ จึงพบพระธิดาอยู่กลางเกสรดอกบัวชื่อว่า “นางสีดา” แปลว่าเกิดจากคันทก นอกจากนี้บัตรพระเกตุยังใช้ในการก่อสร้างอาคาร การวางศิลาฤกษ์ การโกนจุก การเททองหล่อพระพุทธรูป เป็นต้น เหล่านี้การบูชาฤกษ์มีสิ่งที่จะต้องตระเตรียมจัดหาคือบัตรพระเกตุ

ข้อเสนอแนะการวิจัย

จากการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนามและข้อมูลจากเอกสารพบว่า นอกจากงานศิลปะไทยที่ศึกษาภาพงานดอกไม้สดและงานใบตองที่ปรากฏให้ศึกษาจากวัดหลวงในเกาะรัตนโกสินทร์แล้วนั้น ยังปรากฏงานงานศิลปะไทยงานดอกไม้สดและงานใบตองในวัดหลวงของเขตกรุงเทพฯ ปริมณฑล และในจังหวัดอื่น ๆ เป็นต้น ที่ควรมีการศึกษาวิเคราะห์ในประเด็นอื่น ๆ อีกหลายแห่ง เช่น

1. บายศรีในพุทธประวัติจากจิตรกรรมฝาผนัง พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ กรุงเทพฯ
2. บายศรีในงานจิตรกรรมฝาผนัง วัดทองธรรมชาติวรวิหาร ในตอนพระราชพิธีอภิเษกสมรสระหว่างพระเจ้าสุทโธทนะและพระนางสิริมหามายา วัดนี้เป็นวัดราษฎร์สมัยอยุธยาตอนปลาย ได้รับการสถาปนาเป็นพระอารามหลวงในสมัยรัชกาลที่ 3
3. อังคัลปที่ตกแต่งด้วยพวงอุษะบริเวณประตูและหน้าต่างของวัดโสมนัสราชวรวิหาร
4. ฉัตร 5 ชั้น ร้อยด้วยตาข่ายและตกแต่งด้วยเฟื้องอุษะ จิตรกรรมฝาผนังบริเวณประตูวัดเครือวัลย์วรวิหาร
5. เครื่องแขวน จิตรกรรมฝาผนังบริเวณหน้าต่างและประตูวัดบุปผาราม
6. กระทงหลวงจิตรกรรมฝาผนังหลังบานประตู วัดยานนาวาเขียนตามแบบซึ่งทำในพระราชพิธีลอยพระประทีป ในสมัยรัชกาลที่ 3
7. ปู้นปั้นรูปเครื่องแขวนและมาลัยบริเวณศาลาหน้าพระอุโบสถด้านตะวันออกวัดเบญจมบพิตร